

Agnieszka Kowalczyk-Kassyk¹

Zakład Pedagogiki
Akademia Rolnicza
Szczecin

Zjawisko naruszania własności intelektualnej jako przejaw „ekonomizacji” zachowań młodych pracowników naukowych Wydziału Ekonomiki i Organizacji Gospodarki Żywnościowej Akademii Rolniczej w Szczecinie

Phenomenon of violating the intellectual property as one of the symptoms of ‘economisations’ in the behaviour of young staff members in the Faculty of Economics and Organization of Food Economy in the Agricultural Academy in Stettin

Abstract. A complex theoretical description of the phenomenon of violation of intellectual property is provided. The article is also presenting results of an empirical research of this phenomenon among the young staff members in the Faculty of Economics and Organization of Food Economy in Agricultural Academy in Stettin.

Key words: intellectual property, intellectuals, violating author's rights

Synopsis. W artykule przedstawiono kompleksową teoretyczną analizę zjawiska naruszania własności intelektualnej przez młodych pracowników naukowych Wydziału Ekonomiki i Organizacji Gospodarki Żywnościowej Akademii Rolniczej w Szczecinie. W opracowaniu zaprezentowano także wybrane wyniki badań dotyczących wspomnianego zagadnienia.

Słowa kluczowe: pracownicy naukowcy, własność intelektualna, naruszenia własności intelektualnej

Wstęp

„Gospodarka europejska powinna stać się najbardziej konkurencyjną i dynamiczną gospodarką w świecie – gospodarką opartą na wiedzy, zdolną do trwałego wzrostu, tworzącą coraz większą liczbę miejsc pracy i zapewniającą większą spójność społeczną” [Edukacja... 2003]. Konsekwencją przyjęcia (na posiedzeniu Rady Europejskiej w Lizbonie w marcu 2000 roku) tak sformułowanego ogólnego celu strategicznego, dotyczącego rozwoju społeczno-gospodarczego naszego kontynentu, była między innymi próba identyfikacji głównych problemów edukacyjnych z jakimi borykają się kraje Unii Europejskiej. Założono bowiem, że do realizacji wspomnianego celu konieczne są, oprócz transformacji natury gospodarczej, zmiany w zakresie szeroko rozumianej edukacji.

Wyodrębniono zatem następujące priorytetowe problemy edukacyjne (por. np. [Strategia... 2003]):

- utrzymująca się niska jakość kształcenia i doskonalenia zawodowego nauczycieli,
- niedostatki w zakresie kwalifikacji i kompetencji potrzebnych w społeczeństwie wiedzy,

¹ ul. Żołnierska 47, 71-210 Szczecin

- brak powszechnego dostępu do technologii informacyjno-komunikacyjnych,
- niski poziom rekrutacji na studia w zakresie nauk ścisłych i technicznych,
- nieatrakcyjny proces kształcenia,
- słaba integracja systemów edukacyjnych z ich otoczeniem zewnętrznym,
- małe nakłady na edukację (zwłaszcza w Polsce).

W przedstawionym wyżej wykazie problemów² zabrakło tego, który na przykład prezes Polskiego Stowarzyszenia Nauczycieli Twórczych dr Leszek Pawełski określa „niebezpiecznym robakiem” toczącym szkołę od podstawowej do wyższej (por. <http://scholaris.pl> 05.03.2000), a który stał się na tyle wstydlivy i przybrał takie rozmiary³, że zajęły się nim media. Chodzi mianowicie o coraz powszechniejsze zjawisko naruszania własności intelektualnej, czyli chronionych prawem wytworów ludzkiej działalności umysłowej (twórczości intelektualnej) (por. praca Czekalskiej [2005]).

Zdaniem autorki niniejszego opracowania jest to problem wymagający szczególnej uwagi również (a może przede wszystkim) ze względu na to, że:

- po pierwsze, wszystkie świadome dziedziny aktywności człowieka XXI wieku (a więc także i twórczość intelektualną) cechują „ekonomizacja postępowania”⁴ i koncepcja dbałości o własny interes „self-interest”; może to tworzyć sprzyjające warunki ku temu, że ważne etyczne motywacje działania, na przykład troska o dobro innych lub interes publiczny, będą ignorowane;
- po drugie dotyczy on pracowników naukowych, a więc ludzi, którzy z definicji⁵, a także z racji pełnienia bardzo odpowiedzialnej, wysoce pochłaniającej i prestiżowej funkcji społecznej, związanej z wysokim poziomem wiedzy i kwalifikacji, powinni w swoim postępowaniu w szczególności przestrzegać zasad etyki ogólnoludzkiej (por. tab. 3 niniejszego opracowania);
- po trzecie, jest to problem mało poznany, zwłaszcza empirycznie.⁶

W powyższym kontekście uznano, iż interesujące (ze względów poznawczych) będzie przedstawienie zjawiska w jego dwóch aspektach, teoretycznym i empirycznym.

Wspomniane założenie implikuje formę niniejszego opracowania oraz jego główne cele. Artykuł składa się zatem, od strony merytorycznej, z dwóch części.

Celem pierwszej części jest kompleksowa teoretyczna egzemplifikacja podstawowych form, jakie przybiera zjawisko naruszania własności intelektualnej. Zaś celem drugiej części jest zaprezentowanie wybranych wyników przeprowadzonych badań empirycznych.

² Według autorki niniejszego opracowania

³ O skali zjawiska świadczyć może również fakt, iż znalazło ono swoje odbicie między innymi w Ustawie z dnia 27 lipca 2005 roku „Prawo o szkolnictwie wyższym” [Ustawa... 2005].

⁴ W niniejszym artykule przyjęto rozumienie terminu ekonomizacja za Wilkinem [2005], według którego jest to postawa i proces „polegający na tym, że [...] przy określonych preferencjach dokonuje się racjonalnego wyboru, dotyczącego zastosowania dostępnych środków, aby preferowane cele osiągnąć w jak najwyższym stopniu”.

⁵ Adept nauki, tzn. pracownik naukowy to osoba o następujących cechach: „Musi posiadać sprawność myślenia [...]. Musi go znamionować ciekawość intelektualna, która staje się źródłem niepokoju i bodźcem poszukiwania odpowiedzi [...]. Ma w nim być gorące umiłowanie do pracy naukowej, wytrwałość i upór badawczy. [...] Musi go ożywiać i podniecać zdrowa i szlachetna ambicja dobijania się uczciwą pracą poczesnego miejsca w nauce. A pasja bezinteresownej twórczości naukowej musi w nim pokonywać zrozumiałe ludzkie pokusy i ponęty materialnego dobrobytu, który w krytycznych chwilach rozterki i wyboru poświęca się, byle wytrwać w służbie prawdy naukowej” (cyt. za Klemensiewiczem [1964]).

⁶ Jak dotąd, jedyną wiarygodną polską publikacją na temat plagiatu w szkolnictwie wyższym jest raport sporządzony przez znawców prawa autorskiego na polecenie Fundacji Rektorów Polskich. Por. <http://www.oświata.org.pl/news>.

Material i metody

Zagadnienie naruszania własności intelektualnej wśród młodych pracowników naukowych Wydziału Ekonomiki i Organizacji Gospodarki Żywnościowej Akademii Rolniczej w Szczecinie to jedynie element szerokiego problemu badawczego (którym aktualnie zajmuje się autorka tego tekstu) dotyczącego społecznych warunków pracy twórczej na uczelniach rolniczych. Z tego względu niniejsze opracowanie (zwłaszcza od strony empirycznej) należy traktować jedynie jako sprawozdanie, którego podstawę stanowią:

- analiza danych pochodzących z wtórnych materiałów źródłowych (opracowania, publikacje, strony internetowe)⁷;
- wybrane wyniki badań własnych przeprowadzonych w listopadzie 2006 roku.

Grupę badawczą⁸ stanowiło dziewiętnastu (63,6%) młodych pracowników naukowych⁹ Wydziału Ekonomiki i Organizacji Gospodarki Żywnościowej Akademii Rolniczej w Szczecinie. Założono bowiem, iż młodzi pracownicy naukowcy¹⁰ należą do ludzi najbardziej podatnych (narażonych) na zjawisko naruszania cudzej własności intelektualnej, gdyż pozostają oni pod ciągłą presją czasu przeznaczanego im odgórnie na napisanie rozprawy habilitacyjnej, czy też określonej liczby publikacji. Ponadto niejednokrotnie muszą zajmować się tematami, które ich zdaniem są mało interesujące lub błahe, są niedostatecznie wysłuchiwni i szanowani, a także opłaca się ich niewspółmiernie nisko, w porównaniu z innymi pracownikami o podobnych kwalifikacjach, ale zajmujących stanowiska poza systemem edukacji. Wybór grupy badawczej miał charakter celowy (niepropabilistyczny). Zdecydowano się na taki sposób działania ze względu na charakter problemu badawczego, który zdaniem Brzezińskiego [1999] należy zaliczyć do takich, w których „z konieczności należy stosować dobór celowy” pomimo pełnej świadomości tego, że:

- próba utworzona tą metodą jest najmniej godna zaufania,
- próba taka nie zawsze jest dostatecznie reprezentatywna (może ona nieadekwatnie odzwierciedlać strukturę całej populacji),
- w tak dobranej próbie mogą wystąpić mniej lub bardziej świadome zniekształcenia i formułowane na jej podstawie diagnozy czy też wnioski mogą być dalekie od jednoznaczności i precyzji.

Badania empiryczne zdeterminowane były metodą sondażu diagnostycznego, ponieważ zaleca się jej stosowanie wtedy, gdy bada się zjawiska społeczne, opinie respondentów o badanym procesie i zdarzeniu, czy wtedy, gdy badania dotyczą: zagadnień wymagających osobistych wynurzeń respondentów, spraw drażliwych czy wręcz intymnych, a także postaw, motywów, stosunku określonych osób lub zbiorowości [por.

⁷ Można odnieść wrażenie, iż część teoretyczna opracowania jest nadmiernie rozbudowana w stosunku do części empirycznej, jednakże był to zabieg celowy wynikający z faktu, że brakuje całościowych opracowań teoretycznych dotyczących tego, czym jest w istocie własność intelektualna i na czym polega jej naruszanie. Zatem intencją autorki opracowania było przedstawienie pracownikom naukowym możliwie pełnego zestawu podstawowych informacji dotyczących twórczości intelektualnej i zjawiska plagiatu, by mogli ich uniknąć. Odbyło się to kosztem części empirycznej, która ma jedynie charakter przyczynkowy.

⁸ Obok doktorantów i samodzielnych pracowników.

⁹ W niniejszej pracy termin ten oznacza osobę w wieku od 30 do 40 lat z tytułem naukowym doktora.

¹⁰ Obok uczniów, studentów, doktorantów i samodzielnych pracowników naukowych.

Łobocki 2000], a to właśnie stanowiło przedmiot badań, gdyż szukano odpowiedzi między innymi na następujące pytania:

- jaki jest zakres badanego zjawiska?
- jaki jest stosunek respondentów do badanego zjawiska?
- w jaki sposób respondenci uzasadniają swoje nieuczciwe postępowanie ?

Jako technikę badawczą (w obrębie przyjętej metody badawczej) zastosowano wywiad kwestionariuszowy standaryzowany. Zdecydowano się na tę technikę, ponieważ umożliwia ona, oprócz policzalności wyników, także bezpośredni kontakt między badanym a badającym. Na tym szczególnie zależało autorce niniejszego, ponieważ badanie wymagało naruszenia jednej z kardynalnych norm metodologicznych, zgodnie z którą osoba badana powinna być w pełni uświadomiona co do charakteru, celu i skutków badań, ale także dlatego, że pozwala to uniknąć lub zmniejszyć główne czynniki zakłócające proces badawczy czyli m.in. lęk przed ujawnieniem własnych poglądów i skrupowanie respondentów.

Narzędzie badawcze stanowił autorski kwestionariusz wywiadu o wysokim stopniu standaryzacji.

Definicja twórczości intelektualnej: co to jest twórczość

Chcąc uniknąć naruszania cudzej własności intelektualnej, która jest pojęciem tożsamym z twórczością intelektualną, należy dokładnie wiedzieć, co stanowi jej istotę i zakres. W literaturze przedmiotu najczęściej [Pieter 1963; Psychologia... 1997] stwierdza się, że podstawą twórczości intelektualnej jest tak zwana fantazja twórcza, czyli łatwość tworzenia skojarzeń nienawykowych, nieoczekiwanych. Zatem można przyjąć za Pietrasińskim [1961], że „twórczość intelektualna jest przeciwieństwem aktywności szablonowej, stereotypowej, polegającej na ponownym wykonywaniu rzeczy znanych Natomiast istota procesu twórczego polega głównie na reorganizacji poprzedniego doświadczenia (myśleniu) i stwarzaniu w oparciu o jego elementy nowych kombinacji, nowych zestawień Twórczość różni się od oryginalności. Wartość pierwszej miery otoczenie, a miarą drugiej jest rzadkość występowania. Co twórcze jest zarazem oryginalne, ale niekoniecznie odwrotnie”.

Niektórzy autorzy [Ghiselin 1963] podkreślają nawet, iż konieczne jest rozróżnienia dwóch odmiennych poziomów twórczości, niższego i wyższego. Pierwszy polega na wykorzystaniu istniejącej już koncepcji i rozciągnięciu jej na nowe pole zastosowania. Drugi opiera się na koncepcji zupełnie nowej, rewolucjonizującej (mniej lub bardziej) istniejący dorobek wiedzy.

Powyższe rozważania implikują następujące ogólne stwierdzenie: twórczość intelektualna (w pracy naukowej) jest typem myślenia, którego produkt może przejawiać się w dwóch sferach:

- w sferze pozatekstowej, na którą składają się: odkrycia, czyli pomysł badawczy, idee, czyli koncepcje badawcze, sposób generalizacji naukowej (dobór faktów, teorii oraz metod naukowych, zasad działania, interpretacji danych);
- w sferze tekstowej, na którą składa się: tekst, plan wyrażania, plan znaczenia, forma dzieła; całość tworzy tak zwaną oryginalną publikację naukową (czyli pracę przyczyniającą się do zwiększenia zakresu poznania, opisującą (konkretnymi słowami, schematami, rysunkami, fotografiami itp.) badania naukowe lub nowy

przyrząd, ponadto umożliwiającą powtórzenie doświadczenia lub obserwacji autora (por. www.sen.viamedica.pl; www.amg.gda.pl/uczelnia/ 05.03.2000).

Twórczość intelektualna nie powstaje jednak, jak pisze Grzeszczak, „w oderwaniu od twórczości poprzedników”, dlatego pod względem prawnym kwestie te (w Polsce) regulowane są między innymi Ustawą z dnia 4 lutego 1994 roku o prawie autorskim i prawach pokrewnych [Ustawa... 1994].

Chcąc korzystać z obcych myśli i źródeł i pozostawać w zgodzie z literą prawa, należy stosować między innymi następujące zasady metodologiczne [Mendel 1996; www.kostera.pl 2000]:

- przepisując fragment tekstu, należy podać jego źródło (korzystając z międzynarodowych referencji cytowania),
- mówiąc o cudzych pomysłach i wnioskach, należy powołać się na autora i miejsce publikacji,
- jeśli praca powstała pod wpływem cudzej inspiracji, należy powołać się na jej autora, podając w przypisie: komunikacja osobista i rok, w którym ta komunikacja miała miejsce oraz okoliczności, w jakich wystąpiła,
- korzystając z fragmentów własnych tekstów lub materiałów empirycznych, należy powołać się na ich źródło, podobnie jak w przypadku korzystania z cudzego tekstu.

Formy, jakie może przybrać zjawisko naruszenia własności intelektualnej

Każde odstępstwo od wymienionych zasad prowadzi do naruszenia cudzej własności intelektualnej. Najbardziej znaczącą i niechlubną manipulacją jest plagiat.¹¹ Znane są dwie jego formy: plagiat jawny i plagiat ukryty. Przez pierwsze z podanych pojęć najczęściej rozumie się: „celowe przejęcie do własnego utworu idei, treści, formy (wewnętrznej lub zewnętrznej) poszczególnego fragmentu, a nawet całości cudzego utworu bez podania źródła” [Boć 1994].

Drugi termin oznacza wprowadzenie do utworu głębszych zmian, co ma na celu ukrycie przywłaszczenia autorstwa (www.amg.gda.pl/uczelnia/ 2000). Plagiat może przybierać dwie szczególne formy. Pierwszą jest autoplgiat, czyli zjawisko polegające na recypowaniu własnej twórczości do powstałych później dzieł [Pieter 1967]. Istnieją cztery podstawowe odmiany autoplgiatu, których celem jest sztuczne zwiększenie liczby publikacji:

- autoplgiat całościowy jednego autorstwa; manipulacja ta polega na przepisywaniu i publikowaniu jednej własnej treści (np. tych samych wyników badań) pod nieco zmienionym tytułem w innym czasopiśmie,
- autoplgiat częściowy jednego autorstwa; polega na opublikowaniu w innym czasopiśmie części pracy już raz opublikowanej w jednym czasopiśmie,
- autoplgiat kompilacyjny; polega na tworzeniu z kilku opublikowanych prac własnych jednej nowej pracy,

¹¹ Przy czym przez termin ten w niniejszym opracowaniu rozumie się „przywłaszczenie cudzego utworu lub pomysłu twórczego”.

- autoplgiat zbiorowy; zasada manipulacji podobna do trzech poprzednich, z tą różnicą, że dokonuje jej zespół współautorów.

Drugą specyficzną formą plagiatu jest zjawisko reminiscencji. Reminiscencja polega na utrwaleniu w pamięci autora utworu innego twórcy w taki sposób, iż nabiera on przekonania, że jest to jego własny utwór (por. pracę Pietraśińskiego [1962] i www.amg.gda.pl/uczelnia/ 2000).

Do bardzo trudnych do udowodnienia (ale także haniebnych i nieliczących z kodeksem etycznym naukowca) naruszeń cudzej własności intelektualnej należy zaliczyć (por. www.nil.org.pl/2002/):

- naśladownictwo¹² cudzych publikacji oryginalnych, w pełnym lub częściowym zakresie; jest to manipulacja polegająca na wykonywaniu badań w oparciu o opublikowaną przez kogoś innego autorską procedurę badawczą, a więc na przykład: odwzorowanie konstrukcji wewnętrznego planowania, czyli doboru faktów, teorii oraz metod naukowych, a także zasad działania i sposobu interpretacji danych,
- fałszowanie lub ulepszanie (czasem nawet wymyślanie) wyników badań; jest to manipulacja polegająca na napisaniu pracy o charakterze empirycznym, bez wykonania badań lub na celowym zwiększaniu liczby wykonanych prób badawczych itp.,
- nieuzasadnione dopisywanie się do publikacji osób, które nie brały udziału w jej tworzeniu.

Wspomniane naruszenia, jeśli dotyczą pracowników naukowych, są pochodną cech, które nabyli oni jako uczniowie. Ich stosowanie jest tym groźniejsze, że wskazuje na „receptywne nastawienie na gotowe prawdy, intelektualną pasywność, myślową niesamodzielną, nieumiejętność stawiania pytań i problemowego myślenia” [Dudek i Kopel 2002].

Wyniki

Na podstawie przeprowadzonych badań stwierdzono, między innymi, że większość respondentów potępia zachowania nieetyczne, gdyż na pytanie: czy zgadzasz się z tezą, że człowiek, aby wygrać, musi czasem skłamać lub oszukać? piętnastu spośród dziewiętnastu badanych wyraziło zdecydowany brak zgody, zaś tylko czterech wyraziło poparcie dla wspomnianej tezy. Ponadto z przeprowadzonych badań wynika, że w opinii respondentów najbardziej nieetycznym i szkodliwym postępowaniem w zakresie korzystania z własności intelektualnej jest wykorzystywanie fragmentu lub całości cudzego tekstu bez podania źródła, a w dalszej kolejności dopisywanie się do publikacji osób, które nie brały udziału w jej powstawaniu. Natomiast za najmniej nieuczciwe badani uznali naśladownictwo i niepodawanie autora inspiracji badawczej. Szczegółowe wyniki badań przedstawiono w tabeli 1.

¹² Za naśladownictwo nie uważa się jedynie naśladownictwa układu prac magisterskich i doktorskich; naśladownictwem jest na przykład odwzorowanie pełnego planu i konstrukcji cudzej monografii czy podręcznika.

Tabela 1. Stopień nieuczciwości podstawowych wariantów zjawiska naruszania własności intelektualnej w opinii młodych pracowników naukowych Akademii Rolniczej w Szczecinie

Table 1. Degree of dishonesty of the basic cases of infringement of intellectual property in opinion of young staff members in the Agricultural Academy in Stettin

Rodzaj naruszenia cudzej twórczości intelektualnej	Liczba twierdzących odpowiedzi
Powtórne wykorzystanie fragmentu lub całości własnego tekstu już raz opublikowanego	5
Wykorzystanie fragmentu lub całości cudzego tekstu bez podania jego źródła	12
Zmiany w zakresie wewnętrznej struktury tekstu w celu ukrycia jego autorstwa	7
Falszowanie lub ulepszanie wyników badań	9
Dopisywanie się do publikacji osób, które nie brały udziału w jej powstawaniu	11
Naśladownictwo w zakresie: pomysłu na rozwiązanie problemu badawczego, sposobu rozumowania (doboru teorii naukowej, generalizacji faktów i metody badawczej) i procedury badawczej	1
Niepodawanie źródeł inspiracji badawczej	3

Źródło: badania własne

Stwierdzono także, że większości badanych osób „zdarzyło się” naruszenie twórczości intelektualnej. Ponieważ na pytanie: czy podczas swojej pracy naukowej dopuściłeś się naruszenia własności intelektualnej? pozytywnej odpowiedzi udzieliło dwunastu spośród dziesięciu respondentów. Sześć osób stwierdziło, że nie jest tego pewna, zaś tylko jedna zdecydowanie zaprzeczyła. Osoby, które stwierdziły, że dopuściły się naruszenia własności intelektualnej, poproszono dodatkowo o wskazanie przyczyn tego nieuczciwego postępowania. Okazało się, iż w opinii większości badanych głównym powodem naruszania własności intelektualnej jest presja otoczenia, a w dalszej kolejności: brak czasu i przekonanie o tym, iż uczciwość nie płaca. Natomiast najrzadziej wskazywanym powodem nieetycznych zachowań jest lenistwo. Szczegółowe wyniki badań przedstawiono w tabeli 2.

Chcąc poznać bardziej szczegółowo uwarunkowania badanego zjawiska, zapytano respondentów, którzy przyznali się do naruszeń w zakresie własności intelektualnej: czy fakt nieuczciwego postępowania wpływa na ich emocje (samopoczucie)? Większość badanych (dziewięć osób spośród dwunastu) na tak sformułowane pytanie odpowiedziała twierdząco, pozostali (trzy osoby) nie udzielili odpowiedzi. Następnie (w celu ustalenia, jaki znak: dodatni bądź ujemny mają emocje towarzyszące nieuczciwemu postępowaniu) respondentom, którzy stwierdzili, że nieuczciwe postępowanie wpływa na zmiany ich samopoczucia, zadano dodatkowo pytanie: jak czują się w związku z faktem nieuczciwego postępowania? Spośród czterech możliwych wariantów odpowiedzi badani wskazali dwa: czuję się raczej źle, mam wątpliwości co do słuszności mojego postępowania (pięć osób), czuję się raczej dobrze, bo wiem, że inni też tak robią (cztery osoby). Żadna z badanych

osób nie wskazała dwóch pozostałych wariantów odpowiedzi: czuję się zdecydowanie dobrze, bo nie robię nic złego (brak odpowiedzi), czuję się zdecydowanie źle, bowiem mam pełną świadomość, że jestem nieuczciwy (brak odpowiedzi).

Tabela 2. Powody naruszenia w zakresie twórczości intelektualnej w opinii młodych pracowników naukowych Akademii Rolniczej w Szczecinie

Table 2. Causes for infringement of the intellectual property in opinion of the young staff members in the Agricultural Academy in Stettin

Powód	Liczba udzielonych odpowiedzi twierdzących
Brak czasu	9
Stres wywołany wpływem otoczenia	11
Zjawisko reminiscencji	3
Aby mieć pewność, że praca jest dobra i zostanie opublikowana	5
Lenistwo	2
Uczciwość nie popłaca	7

Wnioski

- Większość młodych pracowników naukowych Akademii Rolniczej w Szczecinie potępia zachowania nieetyczne, takie jak kłamstwo i oszustwo. Jednakże wielu z nich przyznaje, że najczęściej pod wpływem presji otoczenia i braku czasu dopuszcza się nieuczciwości. Uznano, iż takie postępowanie może stanowić przejaw „ekonomizacji” zachowania, jednakże charakter podanych uwarunkowań (emocjonalnych o podłożu ambicjonalnym, a nie osobowościowych czy kompetencyjnych) świadczy o tym, iż jest to zjawisko stosunkowo łatwe do wyeliminowania.
- Nieuczciwemu postępowaniu towarzyszą emocje i zmiany samopoczucia, ale ich znak nie jest zdecydowanie ujemny. Uznano, iż objaw ten może wskazywać na istnienie patologii w zakresie wartości moralnych młodych pracowników naukowych.
- Najbardziej nieetycznymi i szkodliwymi naruszeniami własności intelektualnej są wykorzystanie fragmentu lub całości cudzego tekstu bez podania źródła i dopisywanie się do publikacji przez osoby, które nie brały udziału w jej powstawaniu. Zaś najmniej nieetyczne jest naśladownictwo. Uznano więc, że przekonania tego typu mogą być pochodną wadliwego systemu edukacyjnego i związanych z tym błędów edukacyjnych, polegających na:
 - dostarczaniu niedostatecznej wiedzy z zakresu metodologii,
 - niedostatecznie rozwijanych w procesie wychowawczo-socjalizacyjnym, kompetencji etyczno-moralnych.

Podsumowanie

Istotę zawodu nauczyciela akademickiego stanowią cztery podstawowe zadania: uczyć, prowadzić badania, doskonalić teorię, koncepcje i metody ich zastosowań, publikować. Dla każdego zadania istnieją ustalone dyrektywy (łącznie jest ich pięćdziesiąt

sześć), tworzące swoisty kodeks etyczny (por. tab. 3 niniejszego opracowania) wskazujący, na czym polega dobry sposób pracy, a na czym wadliwy.

Tabela 3. Wybrane wymiary działalności, normy postępowania i główne cechy osobowości pracownika nauki
Table 3. Selected characteristics, standards and personality features of intellectuals

Wymiar	Normy postępowania	Cechy osobowości
Ludzki	Przestrzeganie zasad etyki ogólnoludzkiej, w szczególności zasady dobrych obyczajów w nauce, czyli: - przeciwdziałanie złemu wykorzystaniu osiągnięć naukowych poprzez odmowę współpracy, informowanie i mobilizowanie opinii publicznej i środowisk naukowych; - ustawiczne doskonalenie wiedzy i umiejętności; - przejawianie postawy krytycznej, czyli stawianie rzeczowych argumentów ponad poglądy autorytetów naukowych, jeśli są one nieuzasadnione; - gotowość do kwestionowania, rewidowania i odrzucania teorii, jeśli nie wytrzymuje ona próby racjonalnej krytyki lub konfrontacji z faktami; - sprzeciwianie się ograniczaniu wolności słowa i wyboru tematyki, ograniczaniu dostępu do materiałów źródłowych, ułatwianie swobodnego przepływu informacji naukowych i osobistych kontaktów między ludźmi nauki; - tępienie nieuczciwości naukowej i przejawów łamania dobrych obyczajów.	profesjonalizm, prawdomówność, uczciwość, prostolinijność, odpowiedzialność, bezinteresowność, stanowczość, sumiennność, pracowitość, skromność, odporność na chwilowe niepowodzenia, lojalność, zaangażowanie, gotowość do życzliwej współpracy, altruizm, bezstronność, wnikliwość, kreatywność, innowacyjność, wiara, odwaga.
Twórczy	Przestrzeganie, przyjętych w skali międzynarodowej i skategoryzowanych w prawie państwowym przepisów prawa, a zwłaszcza prawa autorskiego, czyli między innymi: - dbałość o to, by uznanie za osiągnięcia naukowe przypadło temu, komu uznanie to rzeczywiście się należy; - korzystanie z prac opublikowanych tylko pod warunkiem wskazania ich źródła i wyraźnego rozgraniczenia osiągnięć własnych i cudzych; - korzystanie z sugestii i rad słownych a także z materiałów źródłowych na prawach rękopisu wyłącznie za pisemną zgodą autora i pod warunkiem wskazania pochodzenia; - niemożenie publikacji naukowych w celu upozorowanego wzbogacenia własnego dorobku; - powstrzymanie się od samochwalczej reklamy, unikanie używania tytułów i stopni naukowych w wypowiedziach wykraczających poza obszar kompetencji.	
Mistrzowski (kierowniczy)	- grupowanie wokół siebie adeptów nauki jedynie na podstawie bezstronnej oceny ich kwalifikacji intelektualnych, etycznych i charakterologicznych; - zwalczanie przejawów protekcjonizmu, korupcji i dyskryminacji; - wyszukiwanie i otaczanie szczególną opieką ludzi wybitnie uzdolnionych, twórczych; - rozdzielanie wniosków awansowych, funduszy i nagród jedynie na podstawie osiągnięć.	

Tabela 3. cd.

Table 3. continued

Pedagogiczny	- prowadzenie zajęć zgodnie z planem, z zastosowaniem nowoczesnych form i metod nauczania; - unikanie rutyny, nastawienie na rozwijanie samodzielności myślenia; - dbałość o to, by treść zajęć była zgodna z aktualnym stanem nauki światowej; - nienadużywanie pozycji.	
Opiniodawczy	- wyrażanie opinii o cudzej pracy i dorobku naukowym bezstronnie i konkretnie; - nie angażowanie się w opracowywanie treści prac promocyjnych w stopniu uprawniającym do współautorstwa; - zwracanie uwagi na to, by w działalności opiniodawczej kierować się zaleceniami sumienia, normami prawa oraz zbiorem dobrych obyczajów w nauce.	
Ekspertki	- podejmowanie się opracowania ekspertyz tylko w zakresie swojej specjalności; - niedopuszczanie do tego, by presja zleceniodawcy i jego oczekiwania wywierały wpływ na merytoryczną zawartość ekspertyzy; - odmawianie wykonania ekspertyz zgodnych z interesem osobistym po to, by uniknąć podejrzeń o stronniczość.	
Propagatorski (krzewienie wiedzy)	- generowanie i transfer rzetelnych wiadomości o nauce, jej osiągnięciach i ograniczeniach; - piętnowanie pseudonaukowości; - przeciwstawianie się wszelkim próbom blokowania, zniekształcania lub opóźniania informacji.	
Spółeczny	Wykorzystywanie wiedzy, intelektu i autorytetu w praktycznej działalności dla dobra i rozwoju społeczeństwa w aspekcie lokalnym i międzynarodowym.	

Źródło: na podstawie [Dobre... 2001]

Jak pisał Mendel [1996], wyrażone w kodeksie „Normy etyczne ... powinny być respektowane przez każdego pracownika nauki”. Akceptowanie jakichkolwiek odstępstw od kodeksu etycznego może bowiem doprowadzić do zaistnienia dwóch rodzajów patologii w polskiej nauce [por. Szapiro 2002]:

- edukacyjnej republiki bananowej, czyli systemu charakteryzującego się: zachwianiem racjonalności, oderwaniem przyczyn od skutków, wieloletowością w pogoni za korzyściami materialnymi (efektem której jest brak czasu na przygotowanie zajęć), rozchwianie i niejednoznaczność procedur, a w konsekwencji pojawienie się i lawinowy wzrost korupcji oraz spadek nobilitacji środowiska,
- stagnacja systemu edukacji, której konsekwencją będzie przede wszystkim utrwalenie i wzrost istniejących już dzisiaj groźnych zjawisk do których należą: emigracja specjalistów, niska innowacyjność procesów edukacyjnych itp.

Literatura

- Boć J. [1994]: Jak pisać pracę magisterską. Wrocław.
- Czekalska J. [2005]: Prawo własności intelektualnej. Prawo autorskie. Prawo komputerowe – pytania i odpowiedzi. Biuro Międzynarodowych Programów Naukowych, Politechnika Łódzka, Łódź.

- Dobre obyczaje w nauce. Zbiór zasad i wytycznych. [2001]: PAN, Komitet Etyki w Nauce, Warszawa.
- Dudek A., Kopel J. [2002]: Jakość kształcenia w szkolnictwie wyższym – bariery zewnętrzne. [W:] Zarządzanie jakością w szkolnictwie wyższym. J. Dietl i Z. Sapijaszka. (red.). Fundacja Edukacyjna Przedsiębiorczości, Łódź.
- Edukacja w Europie: różne systemy kształcenia i szkolenia – wspólne cele do roku 2010. [2003]. Fundacja Rozwoju Systemu Edukacji, Warszawa.
- Ghiselin B. [1963]: Ultimata criteria for two levels of creativity. [W:] Scientific creativity, its recognition and development. C.W. Taylor i F. Barron (red.). Wiley, New York.
- Grzeszczak T. [2000]. www.uw.edu.pl z dnia 04.03.2000.
- Klemensiewicz Z. [1964]: Opieka nad rozwojem młodej kadry wyższych uczelni. *Życie Szkoły Wyższej* 1, ss. 4-5.
- Łobocki M. [2000]: Metody i techniki badań pedagogicznych. Oficyna Wydaw. Impuls, Kraków.
- Mendel T. [1996]: Metodyka pisania prac doktorskich. AE, Poznań.
- Pieter J. [1963]: Słownik psychologiczny. Ossolineum, Wrocław.
- Pieter J. [1967]: Ogólna metodologia pracy naukowej. Ossolineum, Wrocław.
- Pietrasieński Z. [1961]: Psychologia sprawnego myślenia. PWN, Warszawa.
- Pietrasieński Z. [1962]: Sztuka uczenia się. PWN, Warszawa.
- Psychologia i poznanie. [1997]. M. Majerska i T. Tyszka (red.). PWN, Warszawa.
- Strategia rozwoju kształcenia ustawicznego do roku 2010. [2003]. MENiS, Warszawa.
- Szapiro T. [2002]: Akredytowanie praktyki i praktyka akredytacji. [W:] Zarządzanie jakością w szkolnictwie wyższym. J. Dietl i Z. Sapijaszka (red.). Fundacja Edukacyjna Przedsiębiorczości, Łódź.
- Ustawa z dnia 4 lutego 1994 roku o prawie autorskim i prawach pokrewnych. [1994]. *Dz. U.* z 2000 r., nr 80, poz. 904, tekst jedn. ze zm.
- Ustawa z dnia 27 lipca 2005 roku prawo o szkolnictwie wyższym. [2005]. *Dz. U.* z 2005 r.
- Wilkin J. [2005]: Teoria wyboru publicznego. SCHOLAR, Warszawa.